

Проблеми судоустрою та прокуратури

PROCEDURE OF APPEAL OF DECISIONS OF THE HIGHER QUALIFICATION COMMISSION AND THE HIGHER COUNCIL OF JUSTICE OF UKRAINE IN THE CASES OF LIABILITY OF JUDGES Ovcharenko E. N.

The author analyzes procedure of appeal of decisions of the Higher Qualification Commission and the Higher Council of Justice of Ukraine when a judge is brought under legal responsibility. Some propositions on improvement of the legislation, that regulates this procedure are presented.

Key words: Higher Qualification Commission of Judges of Ukraine, Higher Council of Justice, Higher Administrative court of Ukraine, legal responsibility of judge.

Надійшла до редакції 10.02.2013 р.

УДК 347.963 (477)

А. В. Лапкін,
канд. юрид. наук
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ПРАВОВА ПРИРОДА ОБВИНУВАЛЬНОЇ ПРОМОВИ ПРОКУРОРА ТА ВИМОГИ ДО НЕЇ

Розглядаються питання форми та змісту обвинувальної промови прокурора, а також визначення її правової природи. Аналізуються вимоги до промови державного обвинувача. Формулюється авторське визначення обвинувальної промови прокурора.

Ключові слова: прокурор, підтримання державного обвинувачення, обвинувальна промова, судові дебати, кримінальне провадження.

Актуальність дослідження обраної теми зумовлена прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та необхідністю перегляду у зв'язку з цим тактики і методики участі прокурора у кримінальному провадженні на всіх його стадіях, одним із важливих моментів якої є проголошення прокурором обвинувальної промови.

Проблематика обвинувальної промови прокурора була предметом дослідження Е. Р. Галімова, П. М. Каркача,

В. П. Коржа, В. Т. Маляренка, І. Є. Марочкина, Г. П. Середи та інших учених. Проте в умовах дії нового КПК України вказані питання комплексно досі не досліджувалися. Вказана прогалина потребує відповідного теоретичного заповнення і розроблення на цій основі науково обґрунтованих вимог до форми та змісту обвинувальної промови прокурора.

У науковій юридичній літературі правова природа обвинувальної промови прокурора до кінця не розкрита.

Приміром, В. В. Долежан та Ю. Є. Полянський визначають судову промову як форму акту-волевиявлення прокурора, яка використовується в судовому кримінальному процесі [8, с. 55]. У працях інших науковців обвинувальна промова характеризується як підсумок всієї роботи прокурора у кримінальному провадженні, його виступ тощо.

Певні ускладнення у визначенні правової природи обвинувальної промови прокурора створює той факт, що ані КПК України, ані Закон України «Про прокуратуру» не містять будь-яких вимог до оформлення обвинувальної промови прокурора. З огляду на те, що вона проголошується усно, обвинувальну промову не можна розглядати як якийсь документ. Проте відповідно до п. 22 наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» № 4-гн від 19.12.2012 р., готуючись до судових дебатів, прокурори мають складати письмові промови або їх тези [10]. Вказана вимога має внутрішньо-організаційний характер і не позначається на правових наслідках обвинувальної промови, проте її додержання дає можливість вищим прокурорам оцінити законність й обґрунтованість позиції прокурора під час судо-

вого розгляду, належно організувати роботу щодо оскарження судових рішень тощо.

Відповідно до ст. 364 КПК України прокурор проголошує обвинувальну промову в судових дебатах, які сліднують після закінчення з'ясування обставин і перевірки їх доказами. Правову природу промови прокурора значною мірою визначає специфіка даного етапу судового розгляду. Так, у науковій юридичній літературі судові дебати визначаються як самостійна частина судового розгляду, коли учасники судового провадження виступають із промовами, в яких оцінюють обставини, установлені під час кримінального провадження, та досліджені докази, обґрунтовуючи свої висновки з питань, що підлягають вирішенню судом при постановленні судового рішення, з метою схвалення суду до прийняття позиції промовця [5, с. 115]. Оскільки дана частина судового розгляду є заключною, то це відповідним чином позначається і на обвинувальній промові прокурора, яка підсумовує дані судового розгляду, безпосередньо базуючись на них.

Оскільки прокурор проголошує обвинувальну промову на початку судових дебатів, а після цього з промовами виступають потерпілий, захисник, обвинувачений, інші учасники судо-

вого провадження, відбувається обмін репліками тощо, то можна стверджувати, що саме проголошена прокурором обвинувальна промова визначає зміст і спрямованість судових дебатів. У цьому сенсі промова захисника і виступи інших учасників судового провадження являють собою відповіді на обвинувальну промову прокурора. У підсумку вона лягає в основу ухвалення вироку суду, адже формування внутрішнього переконання у суддів значною мірою відбувається під час судових дебатів, коли всі їх учасники намагаються довести суду відповідність своєї позиції дослідженням у судовому розгляді доказам [6, с. 753].

При цьому, на відміну від інших учасників судового провадження, які виступають у судових дебатах з промовами, прокурор реалізує свою виключну функцію підтримання державного обвинувачення. Її зміст, виходячи із п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України, становить процесуальна діяльність прокурора, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Отже, промова прокурора спрямована на формування внутрішнього переконання судді у вчиненні певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримі-

нальну відповідальність. Тобто, промова прокурора у судових дебатах завжди є обвинувальною, проголошується на виконання відповідної конституційної функції прокуратури України і є конкретним зовнішнім виразом процесуальної позиції прокурора, яку він займає в судовому провадженні в суді першої інстанції.

Таким чином, обвинувальна промова прокурора у суді є підсумком його участі у судовому розгляді й покликана увібрати в себе всі досягнуті прокурором при цьому результати, виступаючи певною «квінтесенцією» не лише попередньої його діяльності з підтримання державного обвинувачення, а й всієї участі в кримінальному провадженні. Підстави для такого висновку дають нам положення ч. 2 ст. 37 КПК України, відповідно до якої прокурор здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Отже, базис обвинувальної промови складають дані досудового розслідування, які лягли в основу затвердженого прокурором обвинувального акта, що згідно із ч. 1 ст. 337 КПК України визначає межі судового розгляду, які пройшли відповідну перевірку перед судом.

Проте необхідно звернути увагу на зворотній негативний аспект такої ситуації, що іноді

спостерігається на практиці й полягає у фактичній підміні обвинувальної промови прокурора даними обвинувального акта (коли прокурори – державні обвинувачі при виголошенні обвинувальної промови майже дослівно повторюють обвинувальний акт). Оскільки обвинувальний акт становить підсумок лише досудового розслідування, а обвинувальна промова – судового розгляду, який має якісно іншу форму дослідження доказів, то остання апріорі має бути збагаченою і доповненою його даними. З іншого боку, змістовна частина обвинувального акта і промови прокурора не повинні мати істотних відмінностей, крім випадків попередньої зміни прокурором обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення (статті 338-339 КПК України), оскільки процесуальна лінія, якої дотримується прокурор у кримінальному провадженні, не може змінюватися довільно.

У науковій юридичній літературі висловлюється правильна думка, що промова прокурора у судових дебатах є підсумком всієї роботи правоохоронних органів щодо кримінального переслідування особи, завданням якої є допомогти суду сформулювати внутрішнє переконання, спрямувати суд на постановлення законного, обґрунтова-

ного і справедливого вироку [7, с. 216]. Тому, оскільки промова прокурора, з одного боку, є підсумком його участі у судовому розгляді, а з іншого – передумою прийняттю судом остаточного рішення у кримінальному провадженні, вона має містити відповіді на всі ті питання, які суд вирішує при ухваленні вироку.

У зв'язку із цим, з урахуванням ст. 368 КПК України, можна сформулювати такі елементи обвинувальної промови прокурора: 1) звернення до суду, учасників судового провадження та присутніх у судовому засіданні; 2) оцінка суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення; 3) фабула кримінального правопорушення – короткий виклад фактичних обставин провадження, встановлених під час судового розгляду; 4) аналіз і оцінка досліджених у суді доказів, поданих як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, як тих, що підтверджують обвинувачення, так і тих, що його спростовують; 5) обґрунтування юридичної кваліфікації кримінального правопорушення із посиланням на статтю (частину статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) зазначення обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання; 7) характеристика особи обвинуваченого; 8) характеристика

особи та поведінки потерпілого; 9) пропозиція з приводу виду та міри покарання; 10) пропозиція щодо відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди; 11) міркування з приводу майна, на яке накладено арешт, речових доказів і документів, процесуальних витрат, заходів забезпечення кримінального провадження; 12) аналіз причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, і пропозиції щодо їх усунення. При цьому всі елементи обвинувальної промови необхідно сприймати в єдності й цілісності, вони є взаємопов'язаними й логічно взаємообумовленими між собою.

Досягнення завдань, які ставить перед собою прокурор у судовому кримінальному провадженні в суді першої інстанції, безпосередньо залежать від якості його обвинувальної промови. Е. Р. Галімов справедливо відзначає, що від того, наскільки прокурор зуміє грамотно і переконливо викласти позицію обвинувачення та докази, які її підтверджують, настільки він зможе залучити на свій бік слухачів, переконати їх у своїй правоті, у правильності обраної позиції, і від цього залежить, яким буде прийняте судом рішення [1, с. 121]. Якість обвинувальної промови досягається за допомогою поєднання кількох аспек-

тів, серед яких дослідники виділяють: конструктивний (завдяки якому суду надається вичерпний аналіз доказів та висновки, що підтверджують винність обвинуваченого); комунікативний (забезпечує досягнення психологічного контакту з суддями та всіма учасниками процесу); організаційний (виражається у зібраності, цілеспрямованості, подоланні перешкод, які виникають у процесі підтримання державного обвинувачення); соціальний (визначає етичні і правові форми, в яких здійснюється підтримання державного обвинувачення) [2, с. 275, 276].

На наш погляд, якість обвинувальної промови визначається ступенем її відповідності певним загальним вимогам, серед яких необхідно виділити такі:

Змістовність. Промова має бути глибокою за змістом та містити в собі оцінку всіх досліджених у судовому розгляді обставин, а також соціальної шкоди, заподіяної злочином, що дає змогу переконати суд, інших учасників судового провадження та всіх присутніх у судовому засіданні у справедливості й обґрунтованості засудження винного. Це передбачає досконале знання прокурором матеріалів провадження і його тверду переконаність у правильності своєї позиції. Як справедливо

наголошується у науковій юридичній літературі, прокурор зможе переконати суд і слухачів у доведенні обвинувачення лише в тому разі, коли він конкретно й ретельно проаналізує всі докази і переконається особисто, що вони підтверджують пред'явлене обвинувачення [3, с. 141].

Конкретність. Промова не повинна містити загальних, абстрактних декларацій, питань, що не стосуються судового провадження. Прокурор має дотримуватися конкретних фактів і обставин, що були предметом судового дослідження. У промові прокурор повинен чітко висловити свою думку відносно виду і конкретної міри покарання за вчинений злочин та з інших питань, які охоплюються її предметом [6, с. 144]. Ця вимога передбачає дотримання прокурором ознаки визначеності, тобто зрозумілості й точності доказів, що ґрунтується на одному з найважливіших законів формальної логіки – законі тотожності, порушення якого призводить до нестійкості думки, руйнування власних доказів [7, с. 224].

Обґрунтованість. Кожне положення промови має бути обґрунтоване доказами, що робить висновки прокурора очевидними для суду і всіх присутніх. Дослідники наголошують,

що внутрішнє переконання прокурора має бути обґрунтоване наявними доказами так, щоб являти собою єдино можливий висновок із матеріалів справи, а його основою є докази, зібрані, перевірені й розглянуті в установленому законом порядку всебічно, повно та об'єктивно [11, с. 169]. Таким чином, в обвинувальній промові неприпустимими є бездоказові твердження, поверхові судження, а також висновки, які не впливають із досліджених у судовому розгляді обставин відповідно до законів логіки.

Ясність і чіткість. Промова має бути логічно послідовною, такою, щоб її зміст був доступним, зрозумілим і переконливим, сприймався легко й однозначно і не допускав сумнівів чи непевності у процесуальній позиції прокурора. Як справедливо вказує Ю. Є. Вінокуров, промова прокурора повинна бути не тільки професійна, переконлива логікою дослідження і пред'явлення доказів, аналізом законодавства, але і дохідлива для сприйняття непрофесіоналів за своєю формою, емоційною напруженістю, чіткістю структури і виразу думки [9, с. 317].

Культура і грамотність. У роботах з юридичної деонтології наголошується, що прокурору слід мати не тільки необхідну

правову підготовку, але й високий рівень загальної і професійної культури. Це особливо важливо, коли прокурори беруть участь в судовому розгляді кримінальних справ, оскільки судовий процес, що відбувається в умовах гласності, вимагає від прокурора витримки, коректності і ввічливості [12, с. 91]. Крім цих загальних вимог варто відзначити, що промова повинна викладатися мовою судового провадження, з додержанням норм офіційно-ділового стилю, із застосуванням прийомів ораторського мистецтва. На жаль, як показує практика, саме ця вимога до промов державних обвинувачів найчастіше ігнорується прокурорами, хоча її важливість значно підвищується в умовах розширення засад змагальності на стадії судового розгляду, а також запровадження суду присяжних відповідно до нового КПК України.

Наведені положення не вичерпують усіх можливих вимог до обвинувальної промови прокурора. При цьому всі вони мають розглядатися в єдності та взаємозв'язку, оскільки обумовлюють і доповнюють одна одну.

Можна стверджувати, що саме у проголошенні обвинувальної промови найбільш наочно виявляється рівень кваліфікації державного обвинувача, знання ним фактичних обставин

і чинного законодавства. При цьому державний обвинувач повинен пам'ятати, що, на виконання вимог ч. 3 ст. 10 Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури, своєю самовідданістю, неупередженістю, сумлінним виконанням службових обов'язків він повинен сприяти підвищенню авторитету прокуратури та зміцненню довіри громадян до неї [4].

З метою повного додержання вказаних вимог, і, як наслідок, підвищення якості обвинувальних промов видається за доцільне розподіляти обов'язки із підтримання державного обвинувачення на тих прокурорських працівників, які володіють навиками публічних виступів, здатні переконливо і грамотно викладати свої думки. З цими працівниками необхідно проводити спеціальні курси і тренінги з ораторського мистецтва, що мають насамперед практичне спрямування. Також позитивною практикою в цьому відношенні можна вважати проведення щорічного конкурсу серед працівників органів прокуратури на кращого державного обвинувача, який повинен охоплювати якомога більшу кількість співробітників прокуратури.

З урахуванням викладеного, обвинувальна промова прокурора може бути визначена

як вербальний акт державного обвинувача, який підсумовує діяльність прокурора в конкретному кримінальному провадженні і виражає остаточно сформульоване твердження щодо вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність та пов'язаних із цим питань правового характеру. Належне виголошення прокурором обвинувальних промов

дає змогу не лише забезпечити виконання завдань кримінального провадження, а й сприяє утвердженню авторитету прокуратури як органу державної влади і конкретного прокурора як її представника в очах суспільства. З огляду на це, державні обвинувачі та керівники відповідних прокуратур повинні забезпечити підвищення професійної майстерності у даному напрямі.

Список літератури: 1. Галимов Э. Р. Участие государственного обвинителя по уголовным делам в суде первой инстанции : моногр. / Э. Р. Галимов. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 168 с. 2. Горлова С. В. Некоторые аспекты поддержания государственного обвинения в суде присяжных / С. В. Горлова // Актуальные проблемы права России и стран СНГ-2004 : 6-я Междунар. науч.-практ. конф. – Челябинск, 2004. – Ч. 1. – С. 275, 276. 3. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури : навч.-метод. посіб. / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2007. – 208 с. 4. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури [Електрон. ресурс] : затв. наказом Генерального прокурора України № 123 від 28.11.2012 р. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. – Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 664 с. 6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с. 7. Підтримання прокурором державного обвинувачення / Л. Р. Грицаєнко (кер. авт. кол.), Г. П. Середа, М. К. Якимчук [та ін.] ; за заг. ред. Г. П. Середи. – К. : Юрид. думка, 2010. – 656 с. 8. Полянський Ю. Є. Акти прокуратури: підготовка і внесення : навч. посіб. / Ю. Є. Полянський, В. В. Долежан. – Одеса : Юрид. л-ра, 2003. – 248 с. 9. Прокурорський надзор : учебник / Ю. Е. Винокуров [и др.] ; под общ. ред. Ю. Е. Винокурова. – 9-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2011. – 490 с. 10. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні [Електрон. ресурс] : наказ Генерального прокурора України № 4 гн від 19.12.2012 р. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/gi.html?_m=publications&_t=rec&id=94102. 11. Руководство для государственных обвинителей: криминалистический аспект деятельности / под ред. О. Н. Коршуновой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 688 с. 12. Юридична деонтологія : підруч. / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов та ін. ; за ред. В. Д. Ткаченка. – Х. : Одиссей. – 2006. – 256 с.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ОБВИНИТЕЛЬНОЙ РЕЧИ ПРОКУРОРА И ТРЕБОВАНИЯ К НЕЙ

Лапкин А. В.

Рассматриваются проблемы формы и содержания обвинительной речи прокурора, а также определение ее правовой природы. Анализируются требования к речи государственного обвинителя. Формулируется авторское определение обвинительной речи прокурора.

Ключевые слова: прокурор, поддержание государственного обвинения, обвинительная речь, судебные дебаты, уголовное производство.

LEGAL NATURE OF AN ACCUSATORY SPEECH OF THE PROSECUTOR AND REQUIREMENT TO IT

Lapkin A. V.

Problems of form and content of an accusatory speech of the prosecutor, and also definition of her legal nature are considered. Requirements to speech of the state accuser are analyzed. Author's definition of an accusatory speech of the prosecutor is formulated.

Key words: prosecutor, maintenance of the state charge, accusatory speech, judicial debate, criminal proceedings.

Надійшла до редакції 18.02.2013 р.